

ارزیابی میزان آگاهی از حقوق شهروندی در میان دانشجویان

محمد حسینی

کارشناسی ارشد جامعه شناسی
Hosaini1987@gmail.com

رحیم صناعتی

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی
sanaatirahim@gmail.com

فریبا حسینی

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی
Faribahosaini2016@gmail.com

چکیده

پژوهش حاضر به منظور ارزیابی میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی انجام شده است. این تحقیق به لحاظ هدف کاربردی و روش انجام آن توصیفی و پیمایشی است. جامعه آماری این پژوهش کلیه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوکان که شامل ۳۳۰۰ دانشجوی می باشد. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۳۵۰ برآورد گردید. شیوه نمونه گیری تصادفی ساده بوده است. ابزار گردآوری داده ها پرسش نامه محقق یافته و شیوه گردآوری اطلاعات و داده ها کتابخانه ای و میدانی می باشد. روایی تحقیق از طرق کارشناسان و متخصصان تایید شده و پایایی تحقیق ۰/۷۹ از طریق آلفای کرونباخ بدست آمد. داده های بدست آمده از طریق نرم افزار spss بر مبنای اهداف تحقیق از طریق آزمون تی تک نمونه ای و آزمون تی مستقل مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. یافته های تحقیق نشان داد میزان آگاهی از حقوق شهروندی در میان دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی نسبت به میانگین جامعه در سطح پائینی قرار دارد و میزان آگاهی از حقوق شهروندی در میان دانشجویان بر حسب جنسیت تفاوت معناداری ندارد.

واژگان کلیدی: حقوق شهروندی، دانشجویان، بوکان

مقدمه

یکی از مولفه های مهم اجتماعی، سیاسی و حقوقی دولت مدرن در جهان معاصر، جایگاه و امتیازات شهروندان است. به دنبال تحولات اجتماع و انقلاب های سیاسی د دو قرن گذشته و فروپاشی بنیان حکومت های خودکامه و پیدایش مفاهیم جدید در ادبیات سیاسی و حقوقی، دوره جدیدی در تجربه تاریخی بشر رقم خورد. پیدایش مجلس قانونگذاری، تفکیک قوای حکومتی، تجدید قدرت سیاسی و ظهور قوانین اساسی به عنوان میثاقی عمومی میان حاکمیت سیاسی و شهروندان، افق نوینی را در تنظیم و شفافیت روابط متقابل دولت و شهروندان گشود و حقوق و امتیازات شهروندان در قوانین اساسی دولتهای جدید جایگاهی ممتاز یافت (احمدی طباطبایی، ۱۳۸۶).

شهروندی عمدتاً مجموعه ای از حقوق و تعهدات است. حقوق شهروندی به عنوان جزئی بسیار مهم از مقوله شهروندی در ابعاد مختلفی نظیر حقوق مدنی، سیاسی، اجتماعی، جنسی و فرهنگی مطرح می شود. حقوق شهروندی به ویژه در بعد سیاسی اش مشارکت برای سازماندهی اجتماعی است که فرد در آن زندگی می کند (ربانی و همکاران، ۱۳۸۵). شهروندی به عنوان یک پدیده اجتماعی مدرن از مولفه های محوری نظام های امروزی و شاخص کلیدی برای نشان دادن تحقق دموکراسی در یک جامعه مدرن است. وجوه مشترک تعاریف ارائه شده از شهروندی عبارت از برخورداری عادلانه تمامی اعضای مع از مزایا، منابع و امتیازات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، حقوقی و فرهنگی فارغ از تعلق طبقاتی، نژادی مذهبی و قومی است. پدیده شهروندی کامل در نهایت منجر به مشارکت سیاسی و اجتماعی و فرهنگی و احساس تعلق اجتماعی بیشتر به جامعه می گردد. علی الرغم تنوع تعاریف موضوع واحدی در همه آنها وجود دارد و آنها تأکید بر حقوق و وظایف است. اما نکته مهم آن است که شهروندان افزون بر برخورداری از فرصت ها و مسئولیت ها باید از دانش و منابعی که آنها را قادر به مشارکت می کند نیز بهره مند گردند. جامعه و متصدیان وظیفه تامین این نیاز را بر عهده دارند به عبارت دیگر شهروندی کامل در ترکیب ابعاد مختلفی از آگاهی و رفتار تحقق می یابد (محمدی و تبریزی، ۱۳۹۰).

شهروندی حق مشارکت در قدرت سیاسی و برخورداری از حقوق مدنی و اجتماعی را می دهد. این مفهوم ترجمان حقوق و آزادی های اساسی و عمومی جامعه بوده و اساسی ترین نیازهای هر ملت را در بر می گیرد. حقوق شهروندی در تعریف خود ناظر بر حقوق فردی و رابطه فرد با دولت و دیگر شهروندان است و در برگیرنده ابعاد سیاسی، مدنی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و جنسیتی می شود. شهروندان به موجب قانون دارای حقوق برابر و یکسان هستند و نظام سیاسی جامعه موظف به تثبیت و حمایت این حقوق و تامین برابر آن برای تمام شهروندان فارغ از تعلقات قومی و نژادی، فرهنگی، مذهبی، جنسیتی و اقتصادی آنان است (داودوندی و شیانی، ۱۳۸۹).

نقطه عطف اندیشه های حقوق شهروندی به عصر باستان بر می گردد. افلاطون را می توان بنیان گذار اندیشه های حقوق شهروندی در عصر باستان دانست. به زعم او طبقه حکمرانان و جنگاوران حق فرمان روایی بر جامعه دارند. ارسطو معیار اساسی حقوق شهروندی را حق رأی در انجمن نمایندگان و شرکت در اداره عموم جامعه دانسته است. حقوق شهروندی در دوران قرون وسطی با رشد کندی مواجه شد. اما در دوران رنسانس از سوی انیشمندان زیادی مورد توجه قرار گرفته است. نیکلو ماکیاولی با ارائه اندیشه های در شکل دولت-ملت در فراهم نمودن مقدمات اولیه این اندیشه مداخله داشت. این ایده از جهت ارئه مصداق عینی دولت - ملت های متحد به عنوان ظرف حقوق شهروندی مهم تلقی می شود. (ربانی و همکاران، ۱۳۸۵). پس

از ماکیاولی، توماس هابز پل ارتباطی مهمی در تاریخ شهروندی است. او اندیشه فرد گرایی را که مبنایی از اصول حقوق شهروندی است فراهم کرد (فالکس، ۱۳۸۱).

جان لاک نیز توسعه دهنده افکار هابز در فرد گرایی بوده و از فراهم کنندگان توجه عینی به حقوق شهروندی در انقلاب کبیر فرانسه بود این نقش لاک با حضور اندیشه های منتسکیو در حقوق سیاسی و مدنی شهروندان با شعارهایی برابری، برادری و آزادی نقش مضاعف به خود گرفت (منتسکیو، ۱۳۶۲). اندیشمند دیگری که در تداوم اندیشه های حقوق شهروندی عصر رنسانس چهره درخشانی دارد، ژان ژاک روسو می باشد. او با بیان تئوری قرارداد اجتماعی نقش موثری در ایده حاکمیت های مردمی به عنوان ظرف اساسی شهروندی برداشته است. در این زمینه ایمانوئل کانت نیز به اداره عمومی که نقشی در حقوق شهروندی دارد، توجه کرده است (پولادی، ۱۳۸۲). در مکتب سودگرایی، دیدگاه جان استورات میل در خصوص حقوق شهروندی حائز اهمیت است. استورات میل به حمایت از حقوق زنان، آزادی، قانون انتخابات همگانی و ... به عنوان اصولی از حقوق شهروندی می پردازد (صناعی، ۱۳۷۹).

اندیشمندان قرن نوزده و بیست میلادی افکار و اندیشه های حقوق شهروندی را توسعه داده اند. الکسی دو توکویل نیز به نقش شوراها و انجمن های شهری در حکومت های پارلمانی اشاره می کند (آرون، ۱۳۸۱). این نهادها در بنیان گذاری و توسعه حقوق شهروندان در ابعاد مدنی، سیاسی و اجتماعی موثر می باشند. امیل دورکیم از بنیان گذاران جامعه شناسی حقوق، به ابعاد فردی و اجتماعی حقوق شهروندان پرداخته است. تعریف ماکس وبر از شهر به عنوان سکونتگاهی که دارای دادگاه مدنی، اشکال مختلف انجمن و استقلال نسبی و حقوق سیاسی شهروندان است حائز اهمیت می باشد (پیران، ۱۳۷۰).

تی اچ مارشال از اندیشمندانی است که در نیمه دوم قرن بیستم به طور اختصاصی به مقوله حقوق شهروندی پرداخته است. او را می توان رأس قله هرم حقوق شهروندی دانست. وی از حقوق شهروندی را شامب حقوق سیاسی، مدنی و اجتماعی می داند (دیودسون، ۱۳۸۲). در بین مکاتب سیاسی، لیبرال ها بیشتر پایبند حقوق شهروندی، تا وظایف شهروندی هستند، اما این پایبندی نتوانسته است تمام ابعاد حقوق شهروندان را تامین کند. اما برداشت مارکسیستی از حقوق شهروندی بر جمعگرایی و نه فردگرایی لیبرالیستی غربی متکی است. دیدگاه اندیشمندان مکتب انتقادی در خصوص حقوق شهروندی نیز مهم بشمار می آید. یورگن هابرماس در نظریه کنش ارتباطی به مفهوم اخلاق گفتگویی از طریق مفاهیم و ارتباط در جامعه مدنی اشاره می نماید و معتقد به تامین حقوق شهروندی در جامعه مدنی اشاره می نماید در اندرووف، شهروند را ایده مهمی داشته کی طی قرن ها، موتور پویای حرکت گروه های محروم بوده است (شیانی، ۱۳۸۱).

در دوران پست مدرنیسم نیز ایده های جدیدی از حقوق شهروندی مطرح شد. آنتونی گیدنز معتقد به نقش مبارزات اجتماعی در دسترسی به حقوق شهروندی است و رابرت دال وجود ساختارهای دموکراتیک را برای تامین حقوق شهروندی ضروری می داند (ربانی و همکاران، ۱۳۸۵). ترنر رابطه شهروندی، حقوقی، تاثیر دو جانبه دولت و شهروند و کارکردهای شهروند در جامعه و تاریخ را مورد بررسی قرار داده است (ترنر، ۱۳۶۷). به نظر برخی صاحب نظران، جهانی شدن زمینه لازم جهت تبدیل حقوق شهروندی به حقوق بشر را فراهم ساخته است، در حالیکه برخی دیگر به این ایده معتقد نیستند. نظریه های فمینیسم نیز حقوق شهروندی را در حمایت از حقوق زنان مطرح کرده است. فرس معتقد است که در انقلاب کبیر فرانسه زنان بطور فعال در مبارزات شرکت داشتند اما بعد از حقوق شهروندی محروم ماندند (فریدمن، ۱۳۸۱).

تحقیقات فراوانی در حوزه حقوق شهروندی انجام شده است. حاجزاده و منصوری (۱۳۹۲) تحقیقی تحت عنوان سنجش میزان آگاهی عمومی به حقوق شهروندی در استان خراسان شمالی انجام دادند. یافته های تحقیق نشان داد که شهروندان از میزان آگاهی به حقوق شهروندی در حد متوسطی می باشند. همچنین بین نگرش به حقوق شهروندی، استفاده از رسانه، حضور در عرصه عمومی، تحصیلات و سن با آگاهی از حقوق شهروندی رابطه معناداری بوده است. محمدی و تبریزی (۱۳۹۰)، در تحقیقی تحت عنوان سنجش میزان آگاهی عمومی به حقوق شهروندی و قوانین شهری به این نتیجه رسیدند که میزان آگاهی

عمومی از حقوق شهروندی در میان جوانان استان مازندران در سطح اندک می باشد. همچنین میزان آگاهی از حقوق شهروندی بر مبنای جنسیت و سن تفاوت معنی داری داشته است. شرفی و اسلامیة تحقیقی تحت عنوان ارزیابی آگاهی از حقوق شهروندی در میان دانشجویان دانشگاه آزاد سمنان انجام دادند. یافته ها نشان داد که دانشجویان از لحاظ آگاهی از حقوق شهروندی در سطح بسیار پایینی قرار دارند. پیترسون و مازلر پژوهشی را با هدف کشف میزان آگاهی دانشجویان در زمینه شهروندی فعال انجام دادند یافته ها نشان داد که میزان آگاهی دانشجویان در زمینه شهرونی مطلوب و زیاد بوده است (Mazller, 2009). کوتسلی مطالعه ای در دانشگاه علوم تربیتی قبرس در بین دانشجویان انجام داد. نتایج مطالعه نشان داده است که دانشجویان به طور پیوسته درباره مفاهیم حقوق بشر، فرهنگ و سیاست به بحث و گفتگو می پردازند و آنها در جهان بشدت چند فرهنگی آموزش شهروندی را پیشنهاد می دهند (kutesli, 2008). آگاهی از حقوق شهروندی به فرد اجازه دخالت آگاهانه در سرنوشت خود را می دهد و منجر به احقاق حقوق خود و زندگی بهتر برای خود و دیگر اعضای جامعه می شود. بنابراین میزان آگاهی از حقوق و تعهداتشان ئ شیوه های فعال شدن آنها در جامعه، در میزان تحقق شهروندی و ارتقاء نقش موثری دارد. بنابراین شهروندی بیش از آنکه نیازمند بحث در باره شاخص ها و مولفه های حقوق و وظایف باشد، ضرورت بررسی میزان آگاهی از حقوق شهروندی و عوامل موثر بر آن را بازتاب می دهد. آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی و مطالبات آنان جایگاه ویژه ای دارد. دانشجویان قشر ممتاز هر جامعه هستند که بیشتر برگزیدگان و سرامدان از میان آنها برمی خیزند. این گروه در شکل دهی به آگاهی مردم از حقوقشان نقش موثری داشته و از توانایی فراوانی در ایجاد تحرک و جریان سازی در افکار عمومی و مشارکت در امور جامعه برخوردارند. در نتیجه به مثابه گروه مرجعی به شمار می روند که افراد نگرش ها و رفتارهایشان را از آنان اقتباس می کنند. در شرایط فعلی، دانشجویان از یک سو در معرض تغییرات پدید آمده در جهان و ایران مانند جهانی شدن، دسترسی به اطلاعات و فن آوری های نوین بوده و از طرف دیگر آموزه های متفاوتی را در عرصه آموزش های دانشگاهی دریافت می کنند. در همین راستا نظام آموزش عالی و محتوای برنامه های آن سهم به سزایی در آگاهی و شکل دهی به نگرش دانشجویان خواهد داشت. به این ترتیب آگاهی از حقوق شهروندی در جامعه ایران به ویژه در میان دانشجویان از اهمیت ویژه ای برخوردار است. بنابراین انجام دادن تحقیقات و پژوهش هایی که در حوزه ارزیابی میزان آگاهی دانشجویان و عوامل موثر بر آگاهی حقوق شهروندی انجام می شود بیش از پیش احساس می شود. بر این مبنای در این تحقیق قصد داریم به این پرسش پاسخ گوئیم که میزان آگاهی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوکان از حقوق شهروندی در چه سطحی می باشد و آیا بر مبنای جنسیت این آگاهی دانشجویان تفاوت معناداری می کند؟

روش تحقیق

این تحقیق به لحاظ هدف کاربردی و روش انجام آن توصیفی و پیمایشی است. جامعه آماری این پژوهش کلیه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوکان که شامل ۳۵۰۰ دانشجو می باشد. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۳۵۰ برآورد گردید. شیوه نمونه گیری تصادفی ساده بوده است. ابزار گردآوری داده ها پرسش نامه محقق یافته و شیوه گردآوری اطلاعات و داده ها کتابخانه ای و میدانی می باشد. روایی تحقیق از طرق کارشناسان و متخصصان تایید شده و پایایی تحقیق ۰/۷۹ از طریق آلفای کرونباخ بدست آمد. داده های بدست آمده از طریق نرم افزار SPSS بر مبنای اهداف تحقیق از طریق آزمون تی تک نمونه ای و آزمون تی مستقل مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته ها

هدف اول تحقیق: تعیین میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی در ابعاد حقوق سیاسی، اجتماعی، مدنی

جدول (۱): میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی

تعداد	میانگین	سطح t	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت میانگین
۳۵۰	۲/۳۳۶۶	۰/۶۸۱۱۶	۳۴۹	۰/۰۰۱	۰/۶۶۳۲۱
۳۵۰	۲/۷۱۷۴	-۷/۵۵۰	۳۴۹	۰/۰۰۱	-۰/۲۸۲۶۱
۳۵۰	۱/۹۵۴۶	-۱/۶۰۵	۳۴۹	۰/۰۰۱	-۱/۰۴۵۴۲

بر مبنای جدول (۱) نتایج بدست آمده از آزمون t تک نمونه ای نشان می دهد میانگین مشاهده شده در ابعاد سیاسی، مدنی و اجتماعی به ترتیب ۲/۳۳۶۶ و ۲/۷۱۷۴ و ۱/۹۵۴۶ می باشد. سطح معناداری $\text{sig} = ۰/۰۰۱$ است. می توان بیان نمود که بین میانگین جامعه (۳) و میانگین نمونه تفاوت معناداری وجود دارد. میزان آگاهی دانشجویان از متوسط جامعه در سطح پایین تری قرار دارد. به بیان دیگر میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی در ابعاد سیاسی، مدنی و اجتماعی در سطح ضعیفی می باشد.

هدف دوم تحقیق: بررسی میزان آگاهی حقوق شهروندی بر حسب جنسیت

جدول (۲) میزان آگاهی حقوق شهروندی بر حسب جنسیت

تعداد	سطح t	درجه آزادی	سطح معناداری
۳۵۰	۱/۲۸	۳۴۹	۰/۱۳۲
۳۵۰	۱/۶۵	۳۴۹	۰/۰۳۸
۳۵۰	-۱/۷۱۳	۳۴۹	۰/۰۹۱

بر مبنای جدول (۲) نتایج بدست آمده از آزمون t مستقل نشان می دهد که میزان آگاهی حقوق شهروندی در ابعاد سیاسی، مدنی و اجتماعی در میان دختران و پسران تفاوت معناداری وجود ندارد. زیرا سطح معناداری در تمام ابعاد زیر ۰/۰۵ می باشد. بنابراین می توان گفت میزان آگاهی حقوق شهروندی بر حسب جنسیت تفاوت معناداری در میان دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی بوکان مشاهده نشد.

بحث و نتیجه گیری

در چند دهه اخیر حقوق شهروندی به یکی از پیچیده ترین مسائل سیاسی و اجتماعی تبدیل شده است و توجه متفکران و سیاستمداران زیادی را به خود جلب کرده است. جایگاه حقوق برای حل موفقیت آمیز مهم حکومتداری یعنی نیاز به توزیع عادلانه منابع و حفظ نظم بسیار حیاتی بوده و نقش مهمی را در حل برخوردهای اجتماعی ایفا کرده است. چرا که رعایت حقوق شهروندی منوط به شناسایی این حقوق در جامعه، چگونگی عمل به آنها و نحوه ضمانت اجرایی آنها است که خود عاملی مهم در جهت رشد شخصیت فردی و اجتماعی به شمار می رود. هدف از این تحقیق میزان آگاهی از حقوق شهروندی در میان

دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوکان می باشد. بر اساس یافته های تحقیق، میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی از متوسط جامعه کمتر است و در میان دانشجویان دختران و پسران تفاوت معناداری مشاهده نشد. که همسو با تحقیقات شرفی و اسلامی، ۱۳۹۱؛ حاجزاده و منصور، ۱۳۹۲؛ محمدی و تبریزی، ۱۳۹۱ می باشد. پایین بودن میزان آگاهی از حقوق شهروندی در میان دانشجویان به عنوان مهمترین سرمایه هر جامعه زنگ خطری است که مسئولین و کارشناسان باید برای افزایش آگاهی دانشجویان برنامه های مدون و کاربردی تدوین و اجرا کنند. در راستای افزایش میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی پیشنهاد می شود که در سطح دانشگاه و بصورت هفتگی سمینارهای کارآمد و مفید با حضور حقوقدانان و جامعه شناسان مطرح برگزار گردد و دانشجویان را با حقوق شهروندی در ابعاد متفاوت آن آشنا کنند. بعد از آشنایی با حقوق شهروندی شرایط مشارکت و فعالیت دانشجویان را در زمینه های مختلف اجتماعی فراهم کنند. این تحقیق با محدودیت های روبه رو بود. تحقیقات کمی در موضوعات اجتماعی کافی نبوده و پیشنهاد می شود از روش های کیفی و کمی در چنین تحقیقاتی استفاده شود. همچنین در سطح نمونه وسیع تری مانند منطقه ای و استانی این نوع تحقیقات انجام پذیرد و عوامل موثر بر میزان آگاهی بر حقوق شهروندی نیز مشخص شوند.

Archive of SID

- منابع

- احمدی طباطبایی، محمدرضا، حقوق شهروندی با تاکید بر قانون جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه رهیافت انقلاب اسلامی، سال سوم، شماره هشتم، بهار و تابستان ۱۳۸۸، ۱۸-۳.
- آرون، ریمون، ۱۳۸۸، مراحل اسای اندیشه در جامعه شناسی، ترجمه باقر پرهام، چاپ شانزدهم، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.
- پولادی، کمال، ۱۳۸۲، تاریخ اندیشه سیاسی در غرب، چاپ سوم، تهران، نشر مرکز.
- پیران، پرویز، دیدگاه های نظری جامعه شناسی شهر و شهروندی، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی، دوره دوم، شماره ۴۹، پاییز و زمستان ۱۳۷۰، ۵۱-۴۰.
- ترنر، برایان، پیران شهر و شهروندی، ترجمه فردین علیخواه، روزنامه همشهری، شماره ۱۴۱۶. تابستان ۱۳۷۶.
- دیویدسون، آلیستر، ۱۳۸۲، شهروندی و مهاجرت، ترجمه فرامرز تقی لو، چاپ هشتم، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- رئانی، رسول، حقیقتیان، منصور و اسماعیلی، محمد، بررسی عوامل اجتماعی فرهنگی و میزان آگاهی افراد از حقوق شهروندی، مجله علوم اجتماعی دانشگاه آزاد شوشتر، سال اول، شماره اول، بهار و تابستان ۱۳۸۵، ۱۰۶-۸۵.
- شیانی، ملیحه و داوودندی، طاهره، تحلیل بر میزان آگاهی از حقوق شهروندی در میان دانشجویان، فصلنامه برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره پنجم، پاییز و زمستان ۱۳۸۹، ۶۰-۳۵.
- شیانی، ملیحه، تحلیل جامعه شناختی از وضعیت شهروندی در لرستان، مجله جامعه شناسی ایران، دوره چهارم، شماره سوم، بهار و تابستان ۱۳۸۱، ۱۸-۳۸.
- صناعی، محمود، ۱۳۷۹، آزادی فرد و قدرت دولت، چاپ سوم، تهران، نشر هرمس
- فالكس، کیت، ۱۳۸۲، شهروندی، ترجمه محمد تقی دلفروز، چاپ سوم، تهران، نشر کویر.
- فریدمن، جین، ۱۳۸۱، فمینیسم، ترجمه فیروز مهاجر، چاپ سوم، تهران، انتشارات آشیان.
- محمدی، جمال و تبریزی، نازنین، سنجش میزان آگاهی عمومی به حقوق شهروندی و قوانین شهری، مجله جامعه شناسی مطالعات جوانان، شماره اول، تابستان ۱۳۹۰، ۱۹۰-۱۷۵.
- شریفی، اصغر و اسلامیه، فاطمه، بررسی میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی، دوفصلنامه مطالعات برنامه درسی آموزش عالی، سال سوم، شماره ۶، پاییز و زمستان ۱۳۹۱، ۱۲۴-۱۰۹.
- مصطفی، حاجزاده و منصور، اعظم، سنجش میزان آگاهی عمومی به حقوق شهروندی در استان خراسان شمالی، فصلنامه مطالعات جامعه شناختی جوانان، سال چهارم، شماره ۱۲، زمستان ۱۳۹۲، ۷۶-۵۷.
- منتسکیو، شارل بارون، ۱۳۶۲، روح القوانين، ترجمه علی اکبر مهتدی، چاپ سوم، تهران، انتشارات امیر کبیر.

Koutselini, Mary. (2008). Citizenship Education in Context: Student Teacher Perceptions of Citizenship in Cyprus. *Intercultural Education*, Vol 19, No 2 . PP: 163- 175.

Peterson, Andrew. And Knowles, Catherine. (2009). Active Citizenship: A Preliminary Study into Student Teacher Understandings. *Journal of Educational Research*, Vol 51 No 1, PP 39-59.